

Vyšetrovanie slovenskej vlády vo veci porušovania reprodukčných práv rómskych žien: analýza a odporúčania

I. Úvod

Účelom tohto dokumentu je krátke zhrnutie toho, čo sa udialo po vydaní správy *Telo i duša: Násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku* a poskytnúť odporúčania ohľadom toho, čo musí ešte slovenská vláda urobiť.

Centrum pre reprodukčné práva so sídlom v New Yorku (ďalej v texte „Centrum“) a Poradňa pre občianske a ľudské práva, Košice, Slovenská republika (ďalej v texte „Poradňa“) zverejnili 28. januára 2003 v Bratislave správu nazvanú *Telo i duša: Násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku*, ktorá bola výsledkom ľudsko-právneho výskumu z roku 2002 na východnom Slovensku. V správe je zdokumentovaných 110 prípadov násilných a vynútených sterilizácií rómskych žien a ďalšie porušovania reprodukčného zdravia a práv, s ktorými sa stretávajú v nemocniciach a to vrátane verbálnych a fyzických útokov, rasovej diskriminácii pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti, dezinformácií v otázkach zdravia a odmietania prístupu k zdravotnej dokumentácii. Okrem vydania v Bratislave boli závery predložené aj Výboru pre zdravotníctvo Parlamentného zhromaždenia Rady Európy dňa 30. januára 2003 a iným orgánom Rady Európy ako aj príslušným orgánom Európskej komisie a Európskeho parlamentu v týždňoch následne po publikovaní.

Okrem toho dňa 9. apríla 2003 vystúpili Európske centrum pre práva Rómov (ERRC), Medzinárodná helsinská federácia pre ľudské práva a Slovenský helsinský výbor na schôdzi o otázkach Rómov a Sinti, ktorú poriadala Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) a prezentovali svoje znepokojenie v súvislosti s dôkazmi o násilných a vynútených sterilizáciách rómskych žien na Slovensku. Primárny výskum ERRC v rokoch 2002 a 2003 naznačuje vážny dôvod pre znepokojenie, že v nedávnej minulosti boli údajne vykonané sterilizácie rómskych žien na Slovensku bez plného a informovaného súhlasu ako aj v súvislosti s množstvom iných otázok súvisiacich so zdravím rómskych žien na Slovensku. Uvedené tri organizácie, spolu s Centrom a Poradňou, sa obrátili na OBSE so žiadosťou o zaujatie stanoviska k tejto problematike a ich akčnému plánu, ktorý sa týka Rómov a Sinti a aby členské štáty dodržali svoje prisľuby skončiť s diskrimináciou voči Rómom.

V reakcii na správu *Telo i duša* slovenská vláda iniciovala dve vyšetrovania nedobrovoľných sterilizácií rómskych žien na Slovensku – jedno trestné a jedno uskutočnené Ministerstvom zdravotníctva. Začatie vyšetrovania je pozitívnym krokom. Avšak na základe nedávnych rozhovorov s rómskymi ženami v niekoľkých osadách, ako aj na základe stretnutí s predstaviteľmi orgánov činných v trestnom konaní a predstaviteľmi vlády priamo zainteresovanými alebo spojenými s vyšetrovaním, Centrum a Poradňa zistili, že tieto konania nie sú vykonávané dôkladne a objektívne tak, ako to od slovenskej vlády vyžadujú medzinárodné a európske predpisy. Časti III. a IV. Tohto dokumentu sa v krátkosti uvádzajú a rozoberajú predpisy, ktoré sa vzťahujú k doterajšiemu trestnému vyšetrovaniu ako aj vyšetrovaniu Ministerstva zdravotníctva.

Právničky Poradne tiež pracujú na občiansko-právnych žalobách o odškodnenie za bolesť a sťaženie spoločenského uplatnenia v mene niekoľkých obetí z radov rómskych žien. Zatiaľ nebola žiadna žaloba podaná na súd z dôvodu prekážok, ktorým musia právničky čeliť pri získavaní podkladov, ktoré ich klientky pre uplatnenie svojich právnych nárokov potrebujú od nemocníc a príslušných gynekológov. Časť V. v krátkosti pojednáva o prekážkach, ktoré musia právničky prekonať, a to obzvlášť vo veci prístupu k zdravotnej dokumentácii klientiek a získavaní znaleckých posudkov pri ohodnotení výšky odškodnenia.

Napokon, od zverejnenia správy *Telo i duša* je rada rómskych žien žijúcich v osadách, kde boli v rámci prieskumu pre správu vykonané návštevy, ako aj samotné autorky správy, vystavené rôznym formám odvetných akcií a zastrašovania zo strany orgánov činných v trestnom konaní, zdravotníckych pracovníkov a predstaviteľov vlády. O odvetných taktikách týchto orgánov a činiteľov voči obeťiam i autorkám pojednáva VI. časť a poznamenáva, že takéto postupy predstavujú porušenie medzinárodného i európskeho práva týkajúceho sa ochrany obeťiam a obrancov ľudských práv.

2. Odporúčania

Cieľom nasledovných odporúčaní je ukázať spôsob, ako primeranejším spôsobom pokračovať pri preukazovaní vážnych porušovaní reprodukčných práv rómskych žien, zdokumentovaných v správe *Telo i duša*. Centrum a Poradňa naliehavo žiadajú, aby boli tieto odporúčania ihneď prijaté.

- *Vláda by mala ustanoviť nezávislú vyšetrovaciu komisiu na prešetrenie obvinení a sťažností o násilných a vynútených sterilizáciách.* Mandátom takéhoto orgánu by malo byť vyšetrenie plného rozsahu vynútených a násilných sterilizácií v období po páde komunizmu, ako aj implementácia sterilizačných praktík v časoch komunizmu. Mala by navrhnúť inštitucionálne a administratívne opatrenia na zamedzenie opakovaniu daných praktík a odporučiť finančné a iné odškodnenia obeťiam. Tento orgán by zahŕňal i nezávislých a vysoko profesionálnych členov občianskej spoločnosti a predstaviteľov rómskych komunít. Znalci by mali byť vybraní v prvom rade zo Slovenska, niektorí členovia by však mali pochádzať z medzinárodnej komunity. Pri ustanovení tejto komisie by mala slovenská vláda čerpať zo skúseností iných krajín, ako je Švédsko, Nórsko a Peru, ktoré už s obdobnou problematikou mali skúsenosť alebo sa ňou v súčasnosti zaoberajú.
- *Trestné vyšetrowanie by malo zahrňovať všetky trestné činy preukázané v prípadoch násilnej a vynútenej sterilizácie, teda všetky príslušné trestné činy, ktoré sa týkajú zdravia, telesnej integrity a autonómie.* Trestné vyšetrowanie je totiž dosiaľ zamerané výlučne na vyšetrowanie trestného činu genocídy, s vylúčením iných trestných činov, ktoré sú nevyhnutne implikované a rovnako závažné ako prípady dobrovoľnej sterilizácie dosahujúcej závažnosti genocídy. Dôkladné vyšetrowanie v súlade s medzinárodnými predpismi by malo zahrňovať preskúmanie všetkých relevantných trestných činov, implikovaných v prípadoch násilnej a vynútenej sterilizácie, a teda nielen v prípade genocídy.
- *Vyšetrowanie Ministerstva zdravotníctva by malo byť dôkladnejšie a komplexnejšie, vrátane preskúmania všetkých pôrodnických oddelení v celej krajine a rozhovorov s obeťami.* Ministerstvo zdravotníctva dosiaľ prešetřilo len jednu nemocnicu a rýchlo vydalo správu o tom, že žiadne porušenia zákona neboli odhalené, a to napriek tomu, že s obeťami samotnými neuskutočnili žiaden rozhovor a zdravotné záznamy pacientov preskúmali len po r. 1999. Trváme na tom, aby Ministerstvo zdravotníctva prešetřilo praktiky násilnej a vynútenej sterilizácie v priebehu celého obdobia po páde komunizmu a aby rozšířilo rozsah svojho vyšetrowania na všetky pôrodnické oddelenia, zvlášť na východnom Slovensku.
- *Zistenia vyšetrowateľov, či boli v daných prípadoch prítomné plné a informované súhlasy, by mali byť založené na riadnom a úplnom vyšetření okolností, za ktorých bol súhlas daný.* Pri vyšetřovaní v jednej nemocnici na východnom Slovensku pracovníci Ministerstva zdravotníctva považovali za *de facto* dôkaz o plnom a informovanom súhlase to, že sa na lekárskom tlačive vyskytoval podpis ženy. Prítomnosť podpisu na tlačive nie je nezvratným dôkazom informovaného súhlasu, obzvlášť vtedy, ak pacientka podpisuje v nátlakovom prostredí alebo ak nedostane primerané a dostupné informácie o rizikách a výhodách zákroku tak, aby mohla prijať plne informované rozhodnutie. Právne kritériá informovaného súhlasu sú jasne stanovené v Európskom dohovore o ľudských právach a biomedicíne, ktorý Slovensko ratifikovalo ako jedna z prvých krajín, a medzinárodnými lekárskeymi asociáciami, ako napríklad Medzinárodná federácia gynekológie a pôrodnictva (FIGO). Naliehavo preto žiadame orgány činné v trestnom konaní a odborníkov Ministerstva zdravotníctva, aby rešpektovali tieto štandardy a pri vyšetřovaní sa zamerali na okolnosti, za ktorých boli súhlasy

vo všetkých prípadoch poskytnuté. Podľa slovenských predpisov musí sterilizačná komisia nemocnice schváliť každú sterilizáciu pred jej vykonaním. Podľa našich zistení uvedených v správe, to nebolo vždy tak. Žiadame preto vyšetrovateľov, aby prešetrili, či nemocnice tento zákon dodržali u každého prípadu sterilizácie.

- *Slovenské nemocnice a Ministerstvo zdravotníctva by mali rešpektovať práva pacientov a ich právnych zástupcov ohľadne prístupu k ich zdravotnej dokumentácii.* Ministerstvo zdravotníctva a slovenské nemocnice naďalej upierajú právnym zástupcom priamy prístup k zdravotnej dokumentácii ich klientiek, porušujú tým ich právo na prístup k spravodlivosti a porušujú slovenské zákony a Európsky dohovor o ľudských právach.
- *Orgány činné v trestnom konaní a poskytovatelia zdravotnej starostlivosti by mali rešpektovať práva obetí, zabezpečujúce možnosť nezaujatého procesu a právo na dôstojné zaobchádzanie.* V prvých týždňoch po uverejnení správy *Telo i duša*, niekoľko rómskych žien žijúcich v osadách a zahrnutých v správe, povedalo pracovníkom Poradne, že boli terčom obťažovania a zastrašovania zo strany orgánov činných v trestnom konaní zapojených do trestného vyšetrovania ako aj zo strany pracovníkov nemocníc, ktoré poskytujú zdravotnú starostlivosť osadám. Orgány činné v trestnom konaní a pracovníci zdravotníctva ako štátni činitelia by sa mali riadiť medzinárodnými normami a rešpektovať práva obetí na dôstojné zaobchádzanie a práva na odškodnenie.
- *Úrad podpredsedu vlády pre európsku integráciu, ľudské práva a menšiny by mal verejne odvolať trestné oznámenie na autorky správy Telo i duša, podané na generálnu prokuratúru.* V trestnom oznámení sa uvádza, že autorky majú byť trestne zodpovedné bez ohľadu na to, či sa pravdivosť informácií v správe potvrdí alebo nie a penalizuje ich len za to, že vyhľadávali a šírili informácie týkajúce sa ľudských práv. Hoci proti autorkám nebolo vznesené obvinenie z trestného činu, zdá sa, že cieľom trestného oznámenia je obťažovať a zastrašovať autorky a obrancov ľudských práv, ktorí odhalili problematiku citlivej a kontroverznej povahy ako aj vyslanie signálu zastrašovacieho charakteru Rómkam, ktoré by chceli vystúpiť s informáciami alebo sťažnosťami. Žiadame kanceláriu podpredsedu vlády, aby stiahol svoje trestné oznámenie na autorky a rešpektoval ich medzinárodne chránené právo ako obrancov ľudských práv odkrývať otázky ľudských práv vo verejnom záujme bez obťažovania a zastrašovania.

III. Trestné vyšetrovanie

Trestné vyšetrovanie praktík násilných a vynútených sterilizácií bolo začaté 31. januára 2003, takmer hneď po uvedení správy *Telo i duša*. Trestné oznámenie, na základe ktorého vyšetrovanie začalo, bolo podané Kanceláriou podpredsedu vlády SR pre európsku integráciu, ľudské práva a menšiny, pre podozrenie z trestného činu ublíženia na zdraví podľa § 221 – 224 Trestného zákona.¹ Zdá sa však, že vyšetrovanie sa vedie len pre trestný čin genocídy.²

Vyšetrovanie prebiehalo v piatich osadách, ktorých lekársku starostlivosť zabezpečuje nemocnica v Kropáčoch na východnom Slovensku. Pre identifikáciu obetí orgány činné v trestnom konaní vyžiadali od kropašskej nemocnice zoznam všetkých rómskych žien sterilizovaných v tejto nemocnici. Nemocnica uvedeným orgánom poskytla zoznamy obsahujúce mená a adresy 28 rómskych žien sterilizovaných v období medzi r. 1992 – 2002. Pritom nie je vôbec jasné, či je tento zoznam sterilizovaných žien v danom období úplný.

Po získaní informácií z nemocnice sa policajní vyšetrovatelia ihneď odobrali do príslušných osád, vyhľadali tieto ženy v ich domovoch a privedli na vypočutie na miestne policajné stanice. Z týchto 26 žien vypočutých v marci 2003:

- šiestim ženám bola vykonaná sterilizácia ako nepľnoletým bez súhlasu ich zákonných zástupcov;
- sedem žien vypovedalo, že podpísali tlačivo súhlasu bez toho, aby vedeli čo podpisujú alebo potom, čo už bola sterilizácia vykonaná; a

- sedem žien vypovedalo, že podpísali tlačivo súhlasu krátko pred podstúpením cisárskeho rezu a potom, čo im bolo povedané, že ich ďalšie tehotenstvo by ohrozilo život ich samých alebo život plodu.³

Doteraz uskutočnené trestné vyšetrovanie je vo viacerých ohľadoch problematické:

- Orgány činné v trestnom konaní zatiaľ nevyšetrovali okolnosti, za ktorých obeť podpísali tlačivá súhlasu. Podľa medzinárodných kritérií o informovanom súhlase nie je podpis *de facto* dôkazom plného a informovaného súhlasu.
- Orgány činné v trestnom konaní vyžiadali znalecké posudky o tom, či boli v daných prípadoch sterilizácie medicínsky nevyhnutné.⁴ Treba však poznamenať, že podľa štandardnej lekárskej praxe sterilizácia nikdy nie je život zachraňujúci zákrok, ktorý by bolo nutné vykonať bez plného a informovaného súhlasu pacientky.⁵
- Šesť prípadov, kedy boli sterilizované neploleté osoby bez súhlasu zákonných zástupcov, predstavujú jasne nezákonné sterilizácie.
- Vyšetrovanie sa dosiaľ sústredilo len na obdobie medzi r. 1999 – 2002 napriek skutočnosti, že prípady násilnej a vynútenej sterilizácie, zdokumentované v správe *Telo i duša*, sa datujú až do obdobia pádu komunizmu.
- Ak orgány činné v trestnom konaní vyšetrojú praktiky násilnej a vynútenej sterilizácie ako trestný čin genocídy, potom musia nutne vypočuť i nerómske ženy, aby mali porovnávacie údaje. Poradňa však dodnes nevie o žiadnych nerómskych ženách, ktoré by boli identifikované alebo vypočuté.
- Jeden zo znalcov, ktorý bol požiadaný o vypracovanie znaleckého posudku pre účely trestného konania, jedným zo znalcov, ktorí vykonávali vyšetrovanie v mene Ministerstva zdravotníctva v krompašskej nemocnici, a ktorý nenašiel žiadne porušenia zákona zo strany nemocnice.⁶ Využitie toho istého znalca predstavuje konflikt záujmov a vrhá vážne pochybnosti na možnosť objektívneho uskutočnenia trestného vyšetrovania.

Od 3. marca 2003 bolo trestné vyšetrovanie presunuté na špeciálny vyšetrovací tím Ministerstva vnútra. Tím sídli v Žiline a pozostáva z ôsmich osôb, z ktorých sú štyri ženy a jedna z nich je vedúcou tímom. Títo vyšetrovatelia sa majú spoliehať na výstupy médií a spoluprácu s štátnymi orgánmi pri zisťovaní totožnosti obetí.⁷

IV. Vyšetrovanie Ministerstva zdravotníctva

Výsledkom vyšetrovania Ministerstva zdravotníctva bola *Správa o výsledkoch vyšetrovania Sekcie štátnej kontroly Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky*, vydaná dňa 19. marca 2003 (Správa Ministerstva zdravotníctva). Správa Ministerstva zdravotníctva má závady v nasledovných ohľadoch:

- Ministerstvo zdravotníctva došlo k záveru, že „sa nepotvrdilo podozrenie z aktívnej genocídy a segregácie“. Tento záver je založený na vyšetrovaní prípadov z obdobia rokov 1999 - 2002 len v jednej nemocnici na východnom Slovensku napriek skutočnosti, že správa dokumentuje porušovanie v desiatich nemocniciach na celom východnom Slovensku od začiatku 90-tych rokov. Zdá sa, že Ministerstvo zdravotníctva aplikuje zistenia z tejto nemocnice na všetky nemocnice v regióne. Ak hodlá Ministerstvo zdravotníctva vykonať inšpekcie viacerých nemocníc, čo zatiaľ neozrejmiť, potom je Správa Ministerstva predčasná a mohla by mať negatívny vplyv na budúce zistenia v iných nemocniciach. Navyše nie je jasné, prečo sa tím vyjadril iba k trestnému činu genocídy a nie i k ostatným trestným činom, ako sú napr. ublíženie na zdraví alebo poškodzovanie cudzích práv. Genocídu nie je pritom možné dokázať len na základe prešetrenia praktík v jednej nemocnici a neporovnávať podrobnosti sterilizačných praktík na rómskych ženách a nerómskych ženách. Správa Ministerstva zdravotníctva zároveň neuvádza žiadne zdroje ohľadom etnických štatistík, na ktoré odkazuje.

- Správa Ministerstva uvádza, že „zdravotné indikácie pre podstúpenie sterilizácie boli správne a v súlade so smernicou o sterilizácii.“ Vyšetrovací tím zistil dva prípady neplnoletých osôb, ktoré boli sterilizované bez súhlasu zákonných zástupcov, čo predstavuje jasný prípad porušenia zákona a sterilizačnej smernice. Správa Ministerstva zdravotníctva okrem toho uvádza, že „všetky pacientky, ktoré podstúpili sterilizáciu /od r. 1999 do r. 2002/, podpísali žiadosť o povolenie sterilizácie a všetky žiadosti boli preverené a schválené sterilizačnou komisiou.“ Prítomnosť podpisu na tlačive *de facto* nie je dôkazom informovaného súhlasu, zvlášť ak k tomu dôjde v nátlakovom prostredí alebo ak riziká a výhody takéhoto zákroku nie sú pacientke vysvetlené takým spôsobom, aby pacientka informáciu pochopila a učinila informovanú voľbu. Správa Ministerstva zdravotníctva tiež neuvádza, či sterilizačná komisia schválila sterilizáciu pred alebo po zákroku.
- V otázke segregácie v krompašskej nemocnici Ministerstvo zdravotníctva došlo vo svojej správe k záveru, že „architektúra oddelenia neumožňuje segregáciu“ . Správa však nevysvetľuje ako môže architektúra vylúčiť možnosť samostatných izieb pre rómske ženy, čo je najbežnejšia forma segregácie dokumentovanej v správe *Telo i duša*. Navyše sa zdá, že správa našla *de facto* segregáciu, keďže poznamenáva, že „izby, vrátane kúpeľní, poskytujú rovnaký štandard...“. Javí sa akoby odborníci Ministerstva zistili, že rómske ženy sú od nerómskych segregované, ale že rómske izby sú rovnaké ako izby nerómske. Pravidlá „oddelený ale rovný“ sú diskriminačné a nezákonné.

V. Občianskoprávne konania

Právničky Poradne začali v lete r. 2002 pracovať na občianskoprávných žalobách v mene rómskych žien, ktoré chceli žiadať o nefinančné odškodnenie v občianskoprávných konaniach. Zatiaľ nebola na súd podaná žiadna žaloba o občianskoprávne odškodnenie bolesti a sťaženia spoločenského uplatnenia z dôvodu prekážok, ktorým museli právničky čeliť zo strany nemocníc, miestnych gynekológov a súdov.

Odporenie prístupu k dokumentácii

Rómskym ženám je zabraňované v prístup k ich zdravotnej dokumentácii, či už ide o ich osobný prístup alebo prostredníctvom ich splnomocnených zástupcov, čo im prakticky znemožňuje získať podklady pre občianskoprávne konanie. Hoci slovenské zákony zabezpečujú právo pacientke nahliadnuť do jej vlastnej zdravotnej dokumentácie a na základe plnej moci učiniť to isté v jej mene jej splnomocneným zástupcom, slovenské nemocnice na východe Slovenska tieto práva porušujú. Právničky Poradne preto podali sťažnosti na Ministerstve zdravotníctva.⁸ Ministerstvo nielenže odmietlo zabezpečiť nápravu, ale zároveň nariadilo nemocniciam, aby požadovanú dokumentáciu právnikom Poradne neposkytovali.⁹

Dňa 8. januára 2003 podala Poradňa 26 podaní na súd, v ktorých žiadala v mene svojich klientiek príslušné súdy, aby nemocniciam nariadili vydať im klientkám zdravotnú dokumentáciu. Ide o nemocnice na východnom Slovensku, konkrétne v meste Krompachy, Spišská Nová Ves a Prešov. Dosiaľ len Okresný súd v Prešove vydal rozhodnutie, nariaďujúce nemocnici v Prešove, aby poskytla právničke Poradne dokumentáciu 12 rómskych klientiek, vrátane povinnosti vyhotoviť fotokópie týchto záznamov.¹⁰ Toto rozhodnutie však ešte nie je účinné. Súd v Spišskej Novej Vsi prerokoval žaloby deviatich iných klientiek dňa 20. marca 2003. Oznámenie o súdnom konaní však poslal len navrhovateľkám, a nie aj ich právnej zástupkyňi. Súd konanie zastavil, pretože údajne všetky navrhovateľky stiahli na rokovaní svoje podania a odvolali svoje plné moci právnikom. Z deviatich navrhovateľiek sa ale najmenej jedna na rokovanie vôbec nedostavila a uviedla, že svoju žalobu ani plnú moc pre právnikovu nikdy nestiahla,¹¹ iba jej jednoducho bolo oznámené rozhodnutie súdu. Právničky Poradne podali odvolanie.

Postup slovenských nemocníc za spoluúčasti Ministerstva zdravotníctva je porušovaním práva na prístup k spravodlivosti. Podľa článku 6 Európskeho dohovoru o ľudských právach, ktorý má podľa Slovenskej ústavy prednosť pred domácimi zákonmi, má každý právo na riadne a verejné súdne konanie. Pre nestrannosť súdneho konania musí byť rešpektovaný princíp rovnosti zbraní. Tento princíp predpokladá, že každej strane konania musí byť daná primeraná možnosť prezentovať svoj prípad a všetky dôkazy súdu za takých podmienok, ktorú ju vzhľadom k oponentovi neuvedú do podstatnej nevýhody.¹²

Znemožnenie prístupu k zdravotnej dokumentácii svojich klientiek prekáža právničkám Poradne možnosti zhromaždiť a predložiť dôkazy pred súdom, čo navrhovateľky uvádza do značnej nevýhody v porovnaní s nemocnicami, ktoré majú k dokumentácii svojich pacientiek plný prístup. Pacientky, ktoré sú negramotné alebo nepoznajú medicínsku terminológiu sa spoliehajú na plnomocenstvo svojich právnych zástupcov, ak chcú mať zmysluplný prístup a porozumieť obsahu svojej zdravotnej dokumentácie.

Odmietanie vyhotoviť znalecký posudok ohľadom výšky škody

Ďalšiu prekážku pre podanie civilných žalôb v mene rómskych žien predstavujú pre právničky Poradne miestni gynekológovia. Podľa slovenských právnych predpisov sa výška odškodnenia určuje podľa kritérií uvedených vo Vyhláske o odškodňovaní bolesti a sťaženia spoločenského uplatnenia.¹³ Podľa tejto vyhlásky sa peňažná hodnota odškodnenia určuje podľa bodového základu uvedeného v Prílohe vyhlásky.¹⁴ V prípadoch sterilizácií musí byť počet bodov vypočítaný navrhovateľkiným ošetrovujúcim gynekológom. Do apríla všetci ošetrojúci gynekológovia navrhovateľiek odmietli vypracovať znalecké posudky, v ktorých by stanovili výšku odškodnenia i napriek skutočnosti, že to od nich zákon vyžaduje. Na týchto lekárov podala Poradňa sťažnosti na Ministerstvo zdravotníctva a Slovenskú lekársku komoru, ktoré zatiaľ nevydali rozhodnutie vo veci.

VI. Odvetné akcie a zastrašovanie

1. Obete

V priebehu niekoľkých týždňov po uvedení správy *Telo i duša* popísali rómske ženy z najmenej dvoch osád spomínaných v správe pracovníkom Poradne a Centra pre práva Rómov, mimovládnej organizácie so sídlom v Košiciach, svoju skúsenosť s odvetnými akciami a zastrašovaním zo strany orgánov činných v trestnom konaní, ktoré sa účastnili na trestnom vyšetrowaní, a zo strany zdravotníckych pracovníkov v nemocniciach, pod ktoré tieto osady patria. Počas vypočúvaní policajti údaje hrozili ženám trojročným trestom odňatia slobody za krivé obvinenie, ak podajú trestné oznámenie na pracovníkov nemocnice za násilnú alebo vynútenú sterilizáciu.¹⁵ Navyše najmenej v jednej nemocnici zdravotnícki pracovníci údajne verbálne osočovali niekoľko tehotných rómskych pacientiek, obviňujúc ich zo žalovania nemocnice a pre nevďačnosť za starostlivosť, ktorej sa im dostáva.

Ako štátne orgány sú orgány činné v trestnom konaní a zdravotnícki pracovníci podľa medzinárodného práva povinní zaobchádzať s obeťami a ich rodinami a príbuznými so súcitom a rešpektovať ich dôstojnosť.¹⁶ Medzinárodné spoločenstvo poukázalo konkrétne na povinnosti predstaviteľov orgánov činných v trestnom konaní, vyzývajú ich na „rešpektovanie a ochranu ľudskej dôstojnosti a dodržiavanie ľudských práv všetkých osôb.“¹⁷ Práva obetí sú navyše zabezpečené v Deklarácii OSN o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestného činu a zneužitia moci, podľa ktorej majú obeť právo na „prístup k mechanizmom spravodlivosti a okamžitú náhradu škody.“¹⁸ Pre zabezpečenie tohoto prístupu majú štáty afirmatívnu povinnosť „podniknúť opatrenia na minimalizovanie ťažkostí obetí, ochraňovať ich súkromie, ak je to potrebné zabezpečiť ich ochranu a ochranu ich rodín a svedkov v ich mene, proti zastrašovaniu a odvetným opatreniam.“¹⁹ Hrozby a

zastrešovanie rómskych obetí a ich rodín orgánmi činnými v trestnom konaní a zdravotníckymi pracovníkmi predstavuje porušovanie týchto ustanovení, za ktoré je slovenská vláda zodpovedná.

2. Obrancovia ľudských práv

Trestné oznámenia

Autorky správy *Telo i duša* sú cieľom rôznych postupov štátu, ktoré predstavujú obťažovanie a zastrešovanie obrancov ľudských práv v rozpore s medzinárodnými a európskymi predpismi o ľudských právach. Jednou z prvých reakcií slovenskej vlády na vydanie správy bolo podanie trestného oznámenia na autorky na generálnu prokuratúru Kanceláriou podpredsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionálny rozvoj. Trestné oznámenie udáva dva dôvody, na základe ktorých môžu byť autorky trestne zodpovedné: 1) neoznámenie trestného činu, ak sa zistí, že závery správy sú pravdivé; a 2) „šírenie poplášnej správy a vyvolanie paniky v spoločnosti“ podľa paragrafu 199 Trestného zákona, ak sa zistí, že zistenia nie sú pravdivé. Autorky zatiaľ neboli oficiálne obvinené.

Bez ohľadu na to, či dôjde k oficiálnemu obvineniu pre spáchanie trestného činu, zdá sa, že cieľom samotného trestného oznámenia vlády je obťažovať a zastrešiť autorky a nepriamo aj Rómov a v niekoľkých ohľadoch je porušením tak práv autoriek ako aj povinností slovenskej vlády podľa medzinárodných predpisov. Tým, že toto oznámenie činí autorky trestne zodpovednými bez ohľadu na pravdivosť alebo nepravdivosť zistení správy, v zásade znamená penalizovanie autoriek len za akt vyhľadávania a rozširovania informácií, týkajúcich sa záležitostí ľudských práv. Vláda ako taká zbavuje autorky ich chránených práv na slobodu vyjadrovania a zapájania sa do podpory a ochrany ľudských práv.

Európsky dohovor o ľudských právach zaručuje právo jednotlivcov na slobodu vyjadrovania. Článok 10 uvádza: „toto právo zahŕňa slobodu ponechať si názory a prijímať a dodávať informácie a myšlienky bez zásahu štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice.“ Deklarácia OSN o právach a povinnostiach jednotlivcov, skupín a orgánov spoločnosti podporovať a ochraňovať všeobecne uznávané ľudské práva a základné slobody,²⁰ vyjadruje uznanie medzinárodného spoločenstva, že obrancovia ľudských práv sú cenným prínosom k odstraňovaniu porušovaní ľudských práv a starosť o hrozby, obťažovanie, zastrešovanie, zadržovanie a výkony, ktorým sú často vystavovaní. Deklarácia potvrdzuje právo každého jednotlivca:

Vedieť, vyhľadávať, získať, prijímať a ponechať si informácie o ľudských právach a základných slobodách²¹ ... slobodne uverejňovať, oznamovať alebo rozširovať iným názory, informácie a vedomosti o všetkých ľudských právach a základných slobodách²² ... študovať, diskutovať, tvoriť a ponechávať si názory o dodržiavaní všetkých ľudských práv a základných slobôd tak v zmysle zákona ako aj v praxi a cestou týchto a iných primeraných prostriedkov na tieto záležitosti upozorňovať verejnosť.²³

Ako člen medzinárodného spoločenstva, ktorý s Deklaráciou súhlasil, je Slovensko povinné rešpektovať a podporovať jej garancie, vrátane afirmatívnej povinnosti „podniknúť všetky potrebné kroky pre zaistenie ochrany ... každého ... proti násiliu, hrozbám, represiám, *de facto* alebo *de jure* adverznej diskriminácii, nátlaku alebo akýmkoľvek iným svojvoľným postupom v dôsledku jeho alebo jej legitímneho výkonu práv, uvedených v tejto Deklarácii.“²⁴ Podaním tohoto trestného oznámenia proti autorkám správy *Telo i duša* sa vláda dopúšťa práve tých represii a diskriminácie, proti ktorým má podľa Deklarácie obrancov ľudských práv chrániť.

Toto trestné oznámenie navyše okrem obťažovania a zastrešovania autoriek odvádza pozornosť verejnosti a vlády od toho, čo by malo byť cieľom okamžitého úsilia a záujmu vlády – teda objektívneho a dôkladného vyšetrenia minulých a súčasných praktík násilnej a vynútenej sterilizácie a

120 WALL STREET
NEW YORK, NY 10005
917-637-3600 • 917-637-3666 (FAX)
www.reproductiverights.org

ďalších porušovaní reprodukčných práv rómskych žien na Slovensku. V kontexte pohľadu na ďalšie nedávne kroky vlády sa tiež zdá, že sú zamerané na ďalšie odsúvanie Rómov na okraj spoločnosti a ich zastrašovanie útokmi na tých, ktorí bránia ich záujmy. Iným obrancom ľudských práv, zaangažovaným do citlivých alebo kontroverzných otázok v krajine, sa tak vysiela jasné varovanie, že i oni môžu byť stíhaní za svoje aktivity a tiež správa páchatelom údajných trestných činov, že ich skutky sa naopak budú tešiť beztrestnosti. A napokon bránia možnosti vyšetrovateľov uskutočniť dôkladné vyšetrenie uvedených praktík tým, že obetiam bránia vystúpiť s podaním občianskoprávných žalôb alebo trestného oznámenia alebo spolupracovať s vyšetrovateľmi kvôli strachu alebo obavám z podobných obvinení.

Žiadosti o zverejnenie zdrojov informácií

Autorky správy *Telo i duša* sú tiež vystavované neustálemu nátlaku zo strany predstaviteľov vlády, miestnej správy a orgánov činných v trestnom konaní, aby odhalili mená a totožnosť obetí, zdokumentovaných v správe. Autorkám boli formálne predložené písomné žiadosti o tieto informácie, vrátane „všetkého dokumentačného materiálu o násilných a vynútených sterilizáciách Rómov“ a kontaktných adries všetkých Rómiek, ktoré podali svedectvá vo výskume. Okrem písomnej žiadosti boli takéto informácie od autoriek opakovane ústne žiadané počas jednotlivých stretnutí s podpredsedom vlády pre európsku integráciu, ľudské práva a menšiny, predstaviteľmi Ministerstva zdravotníctva, členkou žilinského trestného vyšetrovacieho tímu a verejným ochrancom práv Slovenska. Autorky odmietajú požadované informácie poskytnúť a zachovávajú svoj záväzok dodržania prísnej dôvernosti svojich zdrojov. Rôzni oficiálni predstavitelia to charakterizovali ako „odmietnutie spolupráce“ a prekážku snahám vlády zistiť pravdu o zisteniach správy. Je pozoruhodné, že podpredseda vlády Pál Csáky autorky vyhodil zo svojej kancelárie na začiatku vopred dohodnutého stretnutia pretože, ako uviedol, stretnutie bolo „podmienené“ súhlasom autoriek „spolupracovať“ s vládou a orgánmi činnými v trestnom konaní poskytnutím mien a identít obetí, zdokumentovaných v správe.

Článok 10 Európskeho dohovoru o ľudských právach podporuje právo autoriek neodhaliť mená a identity zdrojov v ich správe. Podľa Európskeho súdu pre ľudské práva sloboda vyjadrovania zaručená článkom 10, zvlášť „sloboda ponechania názorov a prijímania a odovzdávania informácií a myšlienok bez zasahovania štátnych orgánov“ zahŕňa slobodu neprezradenia alebo neoznámene zdrojov informácií. V prípade *Goodwin proti Spojenému kráľovstvu*, kedy Britský najvyšší súd nariadil novinárovi odhaliť jeho zdroj vysoko dôverných obchodných informácií, Súd potvrdil právo novinára, svoj zdroj neprezradiť.²⁵ Súd zdôraznil svoje znepokojenie nad tým, aký zmrazujúci efekt by nedostatok ochrany mohol mať na ochotu zdrojov pomáhať tlači pri informovaní verejnosti o záležitostiach verejného záujmu, čo by tlači podkopalo „podstatnú rolu strážneho psa“ a jej schopnosť poskytovať presné a spoľahlivé informácie.²⁶ Rada Európy následne rozsudok v prípade *Goodwin* kodifikovala vo forme odporúčania, prijatého Výborom ministrov, ktoré vyzýva členské štáty „zabezpečiť explicitnú a jasnú ochranu práva novinárov neprezradiť informácie identifikujúce zdroj v súlade s článkom 10 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.“²⁷

Tak ako novinári, i obrancovia ľudských práv majú slúžiť verejnému záujmu pri odhaľovaní porušovaní ľudských práv formou ľudsko-právnych výskumov a formou publikácií. Ako uvádza deklarácia OSN ochraňujúca obrancov ľudských práv, takéto osoby „majú dôležitú úlohu a zodpovednosť pri zabezpečovaní demokracie, podpore ľudských práv a základných slobôd a prispievajú k podpore a pokroku demokratických spoločností, inštitúcií a postupov.“²⁸ Nemožnosť zachovania dôvernosti zdrojov by nesporne mnohým jednotlivcom zabránila vystúpiť a objasniť ich skúsenosti s porušovaním ľudských práv, čo by malo vážny dopad na schopnosť obrancov ľudských práv účinne vykonávať svoju podstatnú funkciu v spoločnosti.

120 WALL STREET
NEW YORK, NY 10005
917-637-3600 • 917-637-3666 (FAX)
www.reproductiverights.org

VII. Záver

Centrum pre reprodukčné práva a Poradňa pre občianske a ľudské práva budú naďalej pracovať spolu s príslušnými orgánmi Európy, inými mimovládnyimi organizáciami a slovenskou vládou a tak zabezpečovať, aby sa venovala pozornosť závažným porušovaniám reprodukčných práv rómskych žien. Usilujeme sa zabezpečiť, aby trestné a iné vyšetrovacie postupy boli uskutočňované v súlade s medzinárodnými princípmi ľudských práv. Mimo toho naliehavo žiadame vládu Slovenska, aby vytvorila nezávislú komisiu pre vyšetrenie a odškodnenie krívd násilných a vynútených sterilizácií minulého i súčasného režimu.

New York, Košice
17. apríla 2003

¹ *Vid'* tlačová správa Ministerstva vnútra, „Palko zriadil špeciálny vyšetrovací tím na údajné rómske sterilizácie,“ *k dispozícii na* <http://www.minv.sk/archiv/steril1.htm> (stránka naposledy navštívená 15. apríla 2003) [ďalej v texte Tlačová správa Ministerstva vnútra].

² *Vid'* rozhovor s p. Pilarčíkom, policajným vyšetrovateľom, Košice, Slovensko (20. marca 2003). Vyšetrovanie genocídy, a nie iných trestných činov, ku ktorým došlo, je preto, že jediné ustanovenie Trestného zákona obsahujúce explicitnú zmienku o násilnej sterilizácii je v definícii trestného činu genocídy, vysvetlil p. Pilarčík. §259 (Genocída) Trestného zákona stanoví nasledovne:

- 1) Kto V úmysle úplne alebo čiastočne zničiť niektorú národnú, etnickú, rasovú alebo náboženskú skupinu ...
 - b) vykoná opatrenie smerujúce k tomu, aby sa v tejto skupine bránilo rodeniu detí...
 - d) spôsobí príslušníkovi takej skupiny ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť potresce sa trestom odňatia slobody na dvanásť až pätnásť rokov alebo výnimočným trestom.
- 2) Rovnakým trestom sa potresce, kto sa na skutku uvedenom v odseku 1 zúčastní.

Trestný zákon

³ *Vid'* rozhovor s právnu zástupkyňou 5 žien, ktoré sú v konaní poškodenými, Košice, Slovensko, 3. apríla 2003.

⁴ *Vid'* Tlačová správa Ministerstva vnútra, *vid'* poznámka č. 1.

⁵ *Vid'* dopis Dr. Joanny M. Cain, predsedkyne Výboru pre etické aspekty ľudskej reprodukcie a zdravia žien, Medzinárodná federácie gynekológie a pôrodnictva (FIGO), Christine Zampas, právnej poradkyni pre Európu, Centrum pre reprodukčné práva (15. marca 2003) (uložené v Centre pre reprodukčné práva); dopis Dr. Douglas W. Laube, viceprezidenta Americkej pôrodnickej a gynekologickej univerzity (ACOG), Christine Zampas, právnej poradkyni pre Európu, Centrum pre reprodukčné práva (4. marca 2003) (uložené v Centre pre reprodukčné práva); dopis Dr. Wendy Johnson, Lekári pre globálne zdravie, Christine Zampas, právnej poradkyni pre Európu, Centrum pre reprodukčné práva (uložené v Centre pre reprodukčné práva).

⁶ *Vid'* diskusia o vyšetrovaní Ministerstva zdravotníctva, IV. časť tohto dokumentu.

⁷ *Vid'* rozhovor s p. Pilarčíkom, *vid'* poznámka č. 2.

⁸ V priebehu septembra r. 2002 sa právne zástupkyne pacientiek sťažovali na odmietnutie prístupu k dokumentácii a možnosti kopírovania dokumentácie na riaditeľov nemocníc v Prešove (Stará a Nová pôrodnica), Krompachoch, Šaci a FN Košice.

⁹ V novembri 2002 Ministerstvo rozhodlo, že sťažnosti Poradne boli nepodložené a nebolo zistené porušenie práv pacientiek. Dňa 28. januára 2003 Ministerstvo zdravotníctva zaslalo všetkým nemocniciam nariadenie, aby nemocnice právnikom Poradne neposkytovali žiadnu dokumentáciu.

¹⁰ Rozhodnutie Okresného súdu v Prešove, NcPO 1/2003 (4. marca 2003).

¹¹ *Vid'* rozhovor s klientkou, osada Bystrany (2. apríla 2003).

¹² *Vid'* napr. prípad *Dombo Beheer B.V. proti Holandsku*, ser. A č. 274, par. 33 (1993). Pre ďalšie netrestné prípady rovnosti zbraní, *vid'* prípad *Feldbrugge proti Holandsku*, ser. A č. 99, 8 E.H.R.R. 425, par. 44 (1986); prípad *Van de Hurk proti Holandsku*, ser. A č. 288 (1994).

¹³ Vyhláška č. 32/1965 Zb. o odškodňovaní bolesti a sťaženia spoločenského uplatnenia, v znení noviel (1965).

¹⁴ *Tamtiež*, článok 2, ods. 1. Dodatok uvádza presný počet bodov pre určité poškodenie zdravia. V súčasnosti je hodnota každého bodu 60.- Sk (1,46 USD) zatiaľ čo suma poskytovaná ako odškodnenie nemôže prevýšiť 240.000.- Sk (5.854,- USD) – z čoho môže byť odškodnenie bolesti maximálne 72.000.- Sk (1.756,- USD). Dodatok presne nešpecifikuje počet bodov za vynútenú sterilizáciu a pre indikáciu by sa muselo použiť poškodenie zdravia, ktoré je najviac podobné. Tým by bola najpravdepodobnejšie strata ženských rozmnožovacích orgánov s 800 bodmi do veku 45 rokov. A tak by tretajúce odškodnenie za vynútenú sterilizáciu s najväčšou pravdepodobnosťou dosiahlo sumu 48.000.- Sk (1.170,- USD).

¹⁵ *Vid'* Tlačová správa, Centrum pre reprodukčné práva, Odvetné akcie predstaviteľov slovenskej vlády proti rómskym ženám a právnym zástupcom za odhalenie porušovania ľudských práv (6. februára 2003), *k dispozícii na* http://www.reproductiverights.org/pr_03_0206slovakia.html (stránka naposledy navštívená 15. apríla 2003).

¹⁶ *Vid'* Deklarácia o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestného činu a zneužitia moci, prijatá 29. novembra 1985, rezolúcia VZ 40/34 (1985), *k dispozícii na* http://193.194.138.190/html/menu3/b/h_comp49.htm (stránka naposledy navštívená 15. apríla 2003) [ďalej v texte Deklarácia o základných princípoch spravodlivosti pre obeť]; Deklarácia o ochrane všetkých osôb pred týraním a iným krutým, neľudským alebo ponižujúcim zaobchádzaním alebo trestaním, prijatá 9. decembra 1975, rezolúcia VZ 3452 (XXX) (1975), *k dispozícii na* http://193.194.138.190/html/menu3/b/h_comp38.htm (stránka naposledy navštívená 15. apríla 2003).

¹⁷ *Vid'* Kódex správania pre predstaviteľov orgánov činných v trestnom konaní, prijatý 17. decembra 1979, rezolúcia VZ 34/169 (1979), *k dispozícii na* http://193.194.138.190/html/menu3/b/h_comp42.htm (stránka naposledy navštívená 15. apríla 2003).

¹⁸ Deklarácia hlavných zásad spravodlivosti pre obeť, *vid'* poznámka č. 16, odsek 4.

¹⁹ *Vid'* *tamtiež*, odsek 6(d).

²⁰ Deklarácia o právach a povinnostiach jednotlivcov, skupín a orgánov spoločnosti podporovať a ochraňovať všeobecne uznané ľudské práva a základné slobody, prijatá 9. decembra 1998, rezolúcia VZ 53/44, listina OSN A/RES/53/144 (1998), *k dispozícii na* [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.RES.53.144.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.RES.53.144.En?OpenDocument), (stránka naposledy navštívená 15. apríla 2003) [ďalej v texte Deklarácia o ochrane obrancov ľudských práv].

²¹ *Tamtiež*, článok 6(a).

²² *Tamtiež*, článok 6(b).

²³ *Tamtiež*, článok 6(c).

²⁴ *Vid'* *tamtiež*, článok 12(2).

²⁵ Prípad *Goodwin proti Spojenému kráľovstvu*, č. 28957/95 Európsky súd pre ľudské práva (1996).

²⁶ *Vid'* *tamtiež*, ods. 39.

²⁷ *Vid'* Rada Európy, Odporúčanie č. R (2000) 7 Výboru ministrov členským štátom o práve novinárov nezverejniť svoje zdroje informácií, *odporúčanie prijaté* 8. marca 2000, princ. 1 (2000), *k dispozícii na* <http://cm.coe.int/t/a/rec/2000/2000r7.htm> (stránka naposledy navštívená 15. apríla 2003).

²⁸ Deklarácia o ochrane obrancov ľudských práv, *vid'* *poznámka* č. 20, čl. 18(2).